

Tilbake til fremtiden

Taler

Gudmund Hernes

Dato

25 august 2006

Sted

Oslo

Omstendigheter

25-årsjubileet til forskningsstiftelsen FAFO

- 1 Et 25-årsjubileum er anledningen til å se 25 år fram. Derfor vil jeg drive en enkel
tese: Skal vi få grep om det samfunnet som nå vokser fram, må
samfunnsforskningen ta tak i seg selv og endre sin retning. For
samfunnsforskning er ikke bare analyse og funn, men også begrunnelser og
5 ideologi. Samfunnsforskning gir ikke bare modeller av samfunnet, men også
modeller for samfunnet. Min tese er at deler av samfunnsforskningen er på
avveier og derfor kan drive samfunnet i feil retning. Siden de herskende ideer er
herskernes ideer, bør vi som kan forsyne herskerne med premisser, på nytt tenke
over hva det er vi furnerer dem med.

10

For å begrunne tesen går jeg tilbake, halvannet århundre. Da satt Marx og
filosoferte, og han hadde tre grunnideer. Den ene er glemt, den andre negert og
den tredje pervertert.

15

Marx' første og største idé var svar på dette spørsmålet: Hva er spesifikt for
mennesket som art? Svaret han fant var: Alle andre vesener enn mennesker er
pre-programmert. I Ibsensk ånd: Alle dyr er seg selv, fullt og helt - men bare dét.
De kan ikke bli noe annet enn det de er. Men det kan mennesket - mennesket
20 kan alltid bli noe annet. Menneskets fremste artstrekk er at det kan utvikle seg
selv. Det har alltid ubrukte evner, ubrukte krefter, brakkmark. Kort sagt: Å være
menneske handler ikke om å være - det handler om å bli. Denne idéen er langt
på vei glemt.

- 25 Marx andre idé var denne: Det er den sosiale organisasjon som bestemmer hva
du blir - organisasjonsformene bestemmer personlighetsformene. Men da kan
arbeidslivet organiseres slik at det hemmer, ikke fremmer menneskelig utvikling.

Denne sosialt påførte avstanden mellom det mennesker kunne være og det de faktisk er, kalte Marx fremmedgjøring. Mer enn det: Den fremste samfunnsmessige utviklingskraft, industrialismen, var organisert slik at den ble den største hemsko - ja, at den bent fram undergravde menneskelig utvikling. For industrialismen i sin kapitalistiske utforming ville i økende grad føre til forflating av ferdighetene og forarming av menneskene. I stedet for utvikling, fikk man utbytting. Maskiner som kunne gjøre arbeidet mer variert, bidro faktisk til at arbeidet ble tømt for innhold. Samfunnet ble bygget slik at det ikke foredlet, men tvert i mot fordervet menneskenes evner. Fremmedgjøringen var altså ikke en personlig skavank - den var et organisasjonstrekk ved industrikapitalismen. Produksjonen var organisert slik at mennesker ikke ble frigjort, men misbrukt. - Dette scenariet er langt på vei omstøtt, negert, av reformismen og fagbevegelsen.

Sin tredje idé hentet Marx fra Hegel: Historien hadde sin list - og sin logikk. Marx mente at kapitalismens utvikling var satt på autopilot: Proletariatet ville med nødvendighet vokse, elendigkjøres og konsentreres i fabrikkenes store masser - og vips, på et gitt tidspunkt ville det vippe den siste klynge industrikapitalister av pinnen og ta makta. Og så med et enkelt, kraftfullt grep - opphevelse av privateiendommen - ville proletariatet omforme samfunnet, avskaffe utbyttingen og fjerne fremmedgjøringen. End of story. - Denne tredje idéen ble pervertert - stikkordene er leninisme, stalinisme og maoisme og deres skrinne marxisme.

Tilbake til negeringen av den jernharde lønnslov og elendigkjøring. For arbeiderne satte seg ikke ned og ventet på at det skulle skje. De organiserte seg for å omorganisere kapitalismen med stat og avtaler som redskap. Proletarene ble reformister, de etablerte velferdsstaten, hevet levestandarden og øket innvirkningen. Produksjonslivet er drastisk endret. Lønnen i vårt land er nå jevnt over bra, arbeidsmiljøet anstendig og arbeiderne står ikke med lua i handa - de yngste har til og med capsen bak-fram. Med et enkelt tall: Marx døde da han var 65 år. Forventet levealder i Norge nå er 80 år. Denne historien er verdenshistoriens største suksesshistorie.

Arbeiderbevegelsens og fagbevegelsens utfordring er at det kan gå med dem som med generaler: At de fanges av sin suksess og fortsetter å kjempe den forrige krig. Det vil si, at hovedskyttet rettes mot å redusere slit, sikre arbeid, heve

arbeidslønn, bedre arbeidsmiljø og å kutte arbeidstid. Dette er stadig prisverdige mål og alltid nødvendig for mange. Men Marx første idé er langt på vei glemt:

70 Tesen om at å være menneske ikke handler om å være, men om å bli.

Løftes den idéen fram, må vi på nytt se på hvordan arbeidslivets organisering fremmer eller hemmer personlig utvikling og et rikt sosialt liv.

75

Problemet her, er at deler av samfunnsforskningen også har frembrakt en annen samfunnslære, ikke bare for å skjønne hvordan samfunnet fungerer, men også for å dirigere hvordan det bør organiseres. Det er læren som er bygget på det økonomistiske menneskesyn om de rasjonelle aktører som maksimerer nytte
80 som konsumenter, eller maksimerer profitt som produsenter. Denne læren ser nesten utelukkende på produksjonens formål som å lage produkter - varer og tjenester; mens den jevnt over ignorerer produksjonens biprodukt - at produksjonen danner mennesker, former levekår og preger forestillinger. Og denne økonomistiske læren har langt på vei fungert som et intellektuelt
85 løsemiddel: Det har fått oss til å glemme at det faktisk finnes et alternativ som kan gi en annen retning for politisk handling.

Og denne økonomistiske læren er langt på vei en hegemonisk tankeretning - en som er listet inn i hodene våre og former ubevisst både hvordan vi tenker om og
90 organiserer økonomien og politikken. Dette økonomistiske menneskesynet fanger oss på mange måter og på mange felter. På Dagbladets forside 24/8 leste vi at statsministeren lovte strømstøtte til 100.000 husstander med lav inntekt. På Aftenpostens forside 25/8 leste vi at kraftselskapenes overskudd er på 9,4 milliarder - og at direktøren i Statskraft, Bård Mikkelsen, krevde at politikerne
95 måtte holde seg unna kraftprisen. På forsiden av Aftenpostens økonomidel samme dag leste vi at Statskraft stanser tappingen av fjellmagasiner, ikke for å spare vann for vinteren, men for at reinjegere skal kunne lande på vannene med sjøfly. Så mye for tankekraften i Statskraft. Mens altså direktør Mikkelsen forteller statsministeren at politikk er en alvorlig sak til å overlates til
100 politikerne - uten snev av innlevelse i hva det vil si i tap av selvaktelse å skulle reddes av forsorg. - Dét bygger ikke bare på en bestemt oppfatning av politisk økonomi, på en bestemt ideologi. Det bygger også på det økonomistiske menneskesyn.

105 Og dette menneskesynet er svært ulikt Marx'. For dette økonomistiske

menneskebildet forutsetter nettopp at mennesket er noe som er, med noen tilleggspiruetter om mennesket som human kapital, som kan økes. Dette økonomistiske menneskesynet er langt unna det humanistiske idealet for
110 samfunnsorganisering og samfunnsutvikling som den unge Marx la til grunn.

Derfor om veien videre: En sentral oppgave både for forskningen og for fagbevegelsen de neste 25 år blir å røve tante Sofie tilbake: Altså hente fram Marx første idé på nytt og la et humanistisk menneskesyn sette vår politiske
115 agenda og bli mer styrende for samfunnets organisering.

Det er noen spirende tendenser i flukt med fagbevegelsens kamp for bedring av arbeidsmiljøet - det vi kaller arbeidslinja og inkluderende arbeidsliv og håndteringen av sykefravær og uføre. Men det har implikasjoner langt ut over
120 dette. For eksempel at hovedmålet for politikken nå ikke kan være kortere arbeidsdager for alle, men mer interessante arbeidsdager for alle. At hovedmålet ikke kan være lavere pensjonsalder, men lengre arbeidsliv i et arbeidsmiljø som stadig gir deg anledning til å lære og utvikles. At selve målet for produksjonslivet blir å skape utviklende arbeidsplasser i solidariske miljøer. Dét er det motsatte av
125 å se på mer fritid som selve livets mål - altså at vi primært er, utfolder oss og former oss selv utenfor arbeidet, mens vi er utenfor oss selv i arbeidet. Eller som det het i et av de få nyformuleringer av den unge Marx fra 1970-tallet: «At det blir like fint å jobbe som å danse.»

130 Det kritiske spørsmål blir da ikke hva vi får igjen for arbeidstiden, men hva vi kan skape og formes til i arbeidstiden. Sagt på en annen måte: Hovedspørsmålet er hva vi alle blir til i våre tilmålte 80 år.

Eller med en omformulering av Marx første idé: Spørsmålet står ikke om
135 mannen eller kvinnen i ditt liv, men om livet i din kvinne eller mann og hva det kan bli.

*

140

Da talen ble offentliggjort i trykt versjon, hadde Hernes føyd til en "epilog":

I kommentarer til dette innlegget heiste både den forrige og den nåværende LO-lederen varselflagg. Begge er viktige og legitime.

Yngve Haagensens spisse advarsel gjaldt en argumentasjon som kunne tas til inntekt for å rulle tilbake rettigheter som alt er vunnet.

150 Hans problemstilling er ikke akademisk: Tyske arbeidstakere har måttet tåle økning i arbeidstid uten kompensasjon i lønn. Og: Mye arbeid er stadig træl, mye er ikke utviklende.

155 Gerd Liv Vallas innhogg gjaldt kvinnes stilling og barnas tarv i klemma mellom jobb og omsorg.

Noen har for mye arbeid, andre har for lite - og behovene varierer over livsløpet. Ingen som levd i Norge den siste mannsalderen - eller lest Marx - kan overse koplingen mellom produksjon og reproduksjon, som står om alt fra arbeidstider til åpningstider. Like lite som det gode liv bare finnes utenom arbeidet, kan det bare finnes i arbeidet. Striden framover vil stå om det innhold og den utvikling vi kan organisere fram i kombinasjonen produksjon og reproduksjon.

165

Kilde

Dagbladet, 1. september 2006

170

URI

<https://www.virksommeord.no/tale/tilbake-til-fremtiden>

175

180